ספרי׳ — **אוצר החסידים** — ליובאוויטש

רשימת זכרונות

כתובים בידי הרבנית הצדקנית

מרת **חנה** ע״ה ז״ל

אשת כ״ק הרה״ג והרה״ח המקובל

מוהר״ר ר׳ לוי יצחק

זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע

הוריו של כבוד קדושת

אדמו״ר מנחם מענדל

זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים״

770 איסטערן פאַרקוויי ברוקלין, נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתים לבריאה

נדפס על ידי ולזכות

יוסף יצחק הכהן בן **רישה**

וזוגתו מרת **נחמה דינה** בת **מלכה רייזל**

אוריאל צבי הלוי בן **גיטל עטל**

וזוגתו **בתי׳** בת **שרה מינדל**

שלום דובער בן **רבקה נעמי**

וזוגתו מרת **אסתר** בת **מרים**

בנימין בן **חדוה**

וזוגתו מרת **רבקה רחל** בת **אסתר שיינדל**

ומשפחתם שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב

שזרם כבין שני קירות דרך המקום שבו התחברה המערה אל הים, היה מסוכן מאוד לשחייה, וגם שחיינים גדולים היו נזהרים בו.

פעם אחת הייתי באותו חוף ים, שבו נהגנו לבלות את זמננו, ושמעתי אנשים מדברים על ילד הטובע באותו מקום. התקרבתי כדי להביט בנעשה, ואכן הבחנתי במתרחש, ושמעתי את פרטי הדברים ממה שסיפרו לי האנשים שם:

ישנו סוג של סירות קטנות, "ביידרקה" שמן[6], המשמשות לשיט של אדם אחד באמצעות משוט אחד. באותו אירוע שט בסירה כזו ילד, והסירה החלה לטבוע (כפי שתיארתי כבר לעיל, היה זה מקום מסוכן למדי). כשהבחין בכך בני, שחה מייד לעבר הסירה, נכנס לתוכה, תפס את המשוט מידו של הילד, שהיה נתון באפיסת־כוחות וכמעט מחוסר־הכרה, נטל לידיו את הובלת הסירה, הוציא אותה מהאזור המסוכן והוביל אותה אל החוף.

הנוסע יצא בשלום, אבל בני — לאחר עבודה כה גדולה וקשה (כך הייתי מגדירה זאת), מתוך מאמץ פיזי ורוחני (שכן כדי לשוט באותו מקום היה צורך באסטרטגיה של ממש, כדי לדעת לאיזה כיוון ניתן לשוט, ובאיזה מקום הסכנה קטנה יותר) — ובכן, בני נחלש, והחל לטבוע כשהגיע כבר סמוך לחוף. הבחנתי בו שם, תשוש וחיוור להחריד. חפציו היו רטובים. תודה לא־ל, עלה בידינו להביאו משם בשלום.

6) כעין קאיאק.

Reshimas Zichronos
Kesuvim Bidei Harabanis Hatzidkanis
Maras Chana

Installment 6

Published and Copyrighted © 2011
by
Kehot Publication Society
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / Fax (718) 774-2718
editor@kehot.com

Orders:
291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / Fax (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

Manufactured in the United States of America

נסדר והוכן לדפוס על ידי חיים שאול בן חנה

נדפס בדפוס: The PrintHouse 538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237 (718) 628-6700

הוספה

ברצוני לרשום מעט מן הזכור לי; אמנם ישנם עוד מאורעות רבים ואף חשובים יותר, אבל דומתני שדוקא מאורעות קלי־ערך אלה מורים על גדלותה ורוממותה של נשמה זו[1].

* * *

אני זוכרת[2] כיצד הוא — בני שליט״א — שאל, בהיותו בן שנתיים, את הקושיות בליל הסדר. בערב החג, כשלמד את הקושיות, היה זה לימוד מתוך הבנה, כאדם בוגר.

* * *

בשנת 1905[3], בתקופת הפוגרומים ברוסיה, הסתתרתי עם ילדיי, ועם עוד מספר נשים וילדיהן, בבית־מרקחת[4]. הילדים, כדרכם בזמנים של אי־שקט, בכו מרות. הרוקח חשש שהרעש יחשוף אותו כמי שמסתיר יהודים, דבר שהיווה עבורו סכנה.

בני שליט״א היה אז בן שלוש שנים. היה זה מפליא לראות כיצד הוא התהלך בחדר והרגיע את כל הילדים. לדבר אסור היה, כדי שהקולות לא יישמעו; הוא סימן להם איפוא בתנועות ידיים ללא מלים, כעין פנטומימה, שעליהם להיות בשקט, והרגיע כל אחד מהילדים בדרך אחרת.

הרוקח נהג להיכנס מפעם לפעם לחדר, ולעצור ולהתבונן במעשיו של בני, וכיצד עלה בידו להשפיע בתבונה על הנפשות הרכות.

* * *

בשנת 1911 שהיתי עם בני במקום מרפא בחצי־האי קרים בשם באלאקלאווה[5]. היתה שם מין מערה שנכנסה אל הים. זרם צר של מים,

---

1) הכוונה לבנה כ״ק אדמו״ר.

2) סיפורי המאורעות שברשימה זו פורסמו גם ב״די אידישע היים״ כסלו תשכ״ד (ע׳ ד ואילך) ע״י נ. בן־יוחנן (ניסן גורדון), מפי הרבנית חנה ז״ל.

3) באותה שנה התגוררו עדיין הרבנית ומשפחתה בניקולייב, ובשנת תרס״ט (1909) עברו ליקטרינוסלב.

4) ב״די אידישע היים״ שם מסופר מפי הרבנית שבית־המרקחת היה ברחוב בולשאיה מורסקאיה.

5) כיום חלק מהעיר סווסטופול.

ב״ה.

פתח דבר

הננו מו״ל בזה חוברת ז של „זכרונות״ שנרשמו ע״י הרבנית הצדקנית מרת חנה ע״ה, אמו של כ״ק אדמו״ר זי״ע.

בהוצאה זו, באה הרשימה כפי שנעתקה מכתב־ידה של הרבנית, ולאח״ז גם בתרגום ללה״ק, ובתוספת ציונים והערות בשוה״ג, כמבואר בפרטיות ב„פתח דבר״ לחוברת הראשונה.

*

מגלגלין זכות ליומין זכאין, ימי „כינוס השלוחים העולמי״, הימים בהם נפגשים חיילי לגיונו של מלך, שלוחיו בכל מרחבי תבל, שיחיו הם ובני ביתם, וידועה לכל החיבה יתירה שנודעת להם, ובמיוחד נוסף ליום אסיפתם (כינוסם), מאת מצביאם הראשי, כ״ק אדמו״ר — מדפיסים אנו בתור הוספה, כמה עמודים שלא על סדר הרשימה, שנמצאו בג׳ עלים בודדים ביחד עם החוברת השני׳ של הרשימה בכת״י.

*

ויהי רצון שההוספה בהפצת המעיינות חוצה, תזרז את הגאולה האמיתית והשלימה ע״י משיח צדקנו, בקרוב ממש.

מערכת „אוצר החסידים״

כ״ה מרחשון, ה׳תשע״ב

ברוקלין, נ.י.

צוויי וואָכן פאַר פסח אָן אַ וואָוינונג

ווען[136] די צייט פון פסח האָט זיך אָנגעהויבן דערנענטערן, האָט זיך פאַר אונז אָנגעהויבן אַנדערע פּראָבלעמען. עס איז אומעטום געווען חמץ׳דיק, איז אַלירען[137] קען מען זיך ניט, אַזוי ווי מען האָט געוואָוינט אַלע אין איינעם. און אַזוי ווי די בעלי־בתים זיינען געווען רעליגיעזע טאַטאַרן, האָט מען זיי אַ מאָל אַ זאָג געטאָן וועגן דעם אַ פּאָר ווערטער. זיי האָבן אָבער דאָס ווייזט אויס ווייניק דערנומען, און דער עיקר האָט זיך זיי דערעסן וואָס עס גייט אַוועק אַן איבעריקער קריגל וואַסער. האָבן זיין ניט געטראַכט קיין סך און מיטן האַרבן וואָרט אונז געהייסן אָפּליידיקן דעם צימער.

אָך, איז געוואָרן ניט געשמאַק, דעם אַרום גיין צוויי וואָכן פאַר פסח זוכן אַ וואָוינונג, און נאָך מיט די חסרונות וועלכע יענע וואָוינונגען האָבן פאַרמאָגט. עס גלוסט זיך מיר גאָרניט דאָס אַלץ איבער׳חזר׳ן.

אויף מקצר צו זיין — ניט ווייט פון דאָרט וואו מיר האָבן געוואָוינט, האָט זיך געפונען אַ גויע וועלכע האָט זייער ליב געהאַט געלט, און צוליב צו באַקומען 50 רו״כ אַ חודש, האָט זי אונז אָפּגעגעבן אַ צימער מיט אַ באַזונדערן אַריינגאַנג וואָס איז דאָרטן זייער זעלטן, און אַ הילצערנעם בריק, וואָס איז אויך פון די יקרי־המציאות. נאָר דערפאַר זיינען ביי איר געווען קינדער כוליגאַנעס, וואָס אַלע האָבן אונז געזאָגט אַז עס וועט ניט זיין מעגליך מיט זיי צו וואָוינען. נאָר באין ברירה, האָבן מיר איינגעשטימט אויף דעם, און אַ וואָך פאַר פסח האָט מען צונויפגעלייגט די גאַנצע גוצערייא[138] אויף אַ וועגעלע, און מיר האָבן דאָס איבערגעפירט אויף דער נייער דירה. כאָטש עס איז מיר געווען זייער שווער צו קוקן ווי ער אַליין מיט נאָך איינעם אַ פאַרשיקטן, האָבן דאָס איבערגעפירט.

בעטלאַך צוויי, האָט די בעל־הבית׳טע אונז געגעבן, עס איז אָבער

136) אודות ב׳ ניסן שנה זו (ת״ש) — ראה לעיל ע׳ 000.

137) להרחיק.

138) החבילות.

והדגים שהביא הקאזאח, אגב, התקלקלו מרוב חום במהלך ארבע שעות הנסיעה, עד כדי כך שהיתה זו סכנה לאכול מהם...).

כך ישבנו לסדר בשלושה. תחת החלון עמדו להם ״שקצים״, שלגלגו עלינו וחיקו את ״יללותינו״ (כדבריהם); אולם בבית פנימה — אמרנו ברגש ובקול רם ״זמן חרותנו״, ״ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו״... ואכן היתה זו האמת, שכן בהשוואה לפסח הקודם, בבית־הכלא — נחשב מצבנו עתה טוב יותר.

כך בילינו יחדיו עד השעה שתיים בלילה. אז פנה האורח לביתו כדי לישון, כשלפניו דרך ארוכה ללכת בין השדות.

ראוי לציין שלפני פסח עוד ערכנו בדיקת חמץ וביעור חמץ. ציאילי לא חלמה על כך מעולם, וגם אני לא ראיתי מעולם בדיקת חמץ וביעור חמץ שכאלו...

רוב הרהיטים שלנו היו עשויים מקופסאות החבילות שהצטברו בחדרנו במשך הזמן. מקופסאות אלה הרכבתי ארוניות, ובאותו חלק מהחדר שכונה ״מטבח״, וכן על השולחן, יצרתי מעין מזנון קטן ועוד חפצי־בית מאולתרים דומים. לצורך בדיקת חמץ הוצאו כל אלו אל ״החצר״, כלומר — אל צידו השני של החדר...

בליל ערב פסח, בעוד אני טרודה בהכנת כל צרכי החג, עברה על בעלי מין חוויה רוחנית יוצאת־דופן בשעת התהליך הממושך של בדיקת החמץ. לאחר־מכן, למחרת בבוקר, בשעת שריפת החמץ, בכה בעלי כל העת בכיות כה רבות, עד שהיה קשה לי לראות ולשמוע זאת. מעולם לא התבוננתי בדקדקנות בפרטי הנהגתו של בעלי; הפעם רק שמעתי את המלים הספורות: ״כשם שאני מבער חמץ מביתי ומרשותי, כן תבער את כל״... מעבר לכך כבר לא יכולתי לשמוע ולו מלה אחת. כך הוא בכה בדמעות, והמלים נבלעו בפיו.

כך עבר לו ערב החג, והחל החג עצמו — החל מליל הסדר הראשון, שאותו כבר תיארתי לעיל. האורח היה אצלנו גם למחרת בבוקר ולסדר השני, ואכל אצלנו במשך כל שמונת ימי החג.

מטבע הדברים עשינו כל שהיה ביכולתנו כדי להכניס רוח של יום־טוב ולגרש את אווירת ימות החול. בסביבה זו ובנסיבות אלו לא היתה זו משימה קלה כלל, אך אט־אט עלה הדבר בידינו. האווירה החגיגית התבססה, כמובן, על זכרונות העבר, שכן מההווה לא שבענו הרבה נחת; אך רצינו לקוות שהעתיד יהיה טוב יותר.

זמן חרותנו בגלות ציאילי

בדרכי לציאילי הובלתי עמי שני סירים חדשים, אותם השגתי סוף־סוף לאחר יום שלם של עמידה בתור, אך הם, כצפוי, אבדו בדרך. שלחתי מברקים מציאילי למוסקבה וליקטרינוסלב במטרה למצוא את הסירים, אולם מאום לא עזר, והסירים לא נמצאו, אם־כי הובטחו לי כפיצוי שבעה רובלים — שכדי לקבלם היה עלי לנסוע לטשקנט, שם נמצא משרד הרכבת הראשי. מובן מאליו שהדבר לא פתר את הבעיה — הסירים, מכל מקום, לא נמצאו.

מאחר שבעלי הצהיר נחרצות שלא ייגע בשום מאכל במשך כל החג בשל העובדה שאין ברשותנו כלים כשרים לפסח — החלטתי לעשות משהו בנידון.

במרחק כארבע שעות נסיעה מכפרנו היתה קבוצה של גולים מקייב שהתגוררו כולם יחד. היה שם רב[63], שוחט[64], גביר מקייב ועסקן ציבורי בשם קוליקוב[65], במלים אחרות — קבוצה מאורגנת למדי. לשם נסעתי כדי לעשות דבר־מה לפתרון הבעיה הגדולה שעמדה בפני. בסופו של דבר שהיתי שם יומיים, שבמהלכם הוכן עבורי סיר מפח חדש. כמו־כן הזמנתי אצלם בשר ודגים לפסח, והוריתי להביאם אלי בערב החג.

נוסף לכל אלו — בדרכי חזרה, בהיותי כבר בבית־הנתיבות, העניקו לי גולים אלו למעלה מקילוגרם לחם שחור, שכיום איני מבינה כיצד יכולנו לאוכלו (כדאי לציין שאכילת לחם קלוקל זה לא הזיקה לנו מעולם; אדרבה — כשחליתי מאוחר יותר, בקיץ, בדיזנטריה, החלמתי בעזרת לחם שכזה...).

אין לשער את גודל השמחה ששררה בחדרנו כשנחשפנו לתוצאתו המוצלחת של המסע ולסיר־הפח החדש והנוצץ.

מעתה התנהלו החיים כסדרם. לחג הפסח אף הזמנתי אורח.

הדברים שהבאתי מביתי היו נקיים עדיין. מקרשי־עץ בנינו כעין שולחן, ופרשנו עליו מפה לבנה. פיו של הקאזאח שהביא את העוף והדגים בערב החג לא פסק מלהלל את ה"עושר" שראה בחדרנו (העוף

63) הר"ר ארי' לייב קפלן (קוסוביצקי) הי"ד (תרמ"ז־יוהכ"פ תש"ד) — ראה אודותו "תולדות לוי יצחק" ח"ב ע' 606 ואילך. "כפר חב"ד" גליון 345 ע' 70 ואילך.

64) הר"ר בנציון איתן (גייסינסקי) שו"ב (נפטר בסמרקנד כה ניסן תש"ט) — ראה במקומות שצויינו בהערה הקודמת.

65) ר' משה קוליקוב. ראה במקומות שצויינו בהערה 63. וראה לקמן ע' 000.

געווען אין זיי אַזויפיל טאַראַקאַנעס[139] אין די האָלץ, אַז עס איז ניט געווען מעגליך זיי אויסרייניקן. און פאַרשטייט זיך אויך געווען זייער שווער צו שלאָפן אויף זיי.

נאָר איך האָב געלייגט אַלע כחות אויף מאַכן עפּעס אַ יום טוב'דיקע שטימונג.

„זמן חרותנו" אין גלות טשילי

אויף מיין וועג קיין טשילי, האָב איך געפירט מיט זיך צוויי נייע־עמער וואָס איך האָב ענדליך באַקומען נאָך וואָס איך בין געשטאַנען אין אטשערעדי פאַר אַ טאָג צייט, זיינען זיי, ווי עס דאַרף זיין, אויפן וועג פאַרפאַלן. פּרואווענדיק זיי צו געפינען, האָב איך געשיקט טיעלעגראַמעס פון טשילי קיין מאָסקווא און יעקאַטערינאָסלאַוו[19], עס האָט אָבער גאָרניט געהאָלפן און מען האָט די עמערס ניט געפונען, כאָטש מען האָט צוגעזאָגט אָפּצוגעבן זיבן רו"כ, נאָך וועלכע מען האָט געדאַרפט פאָרן קיין טאַשקענט וואו עס איז געווען דער הויפּט קאַנטאָר[140] פון דער באַן. דאָס האָט די פראַגע ניט ערליידיקט, פאַרשטייט זיך – די עמער זיינען אַלזאָ ניט געפונען געוואָרן.

ער האָט מיר געזאָגט פעסט, אַז ער וועט זיך אַ גאַנץ יום־טוב צו קיין זאַך ניט צורירן פון שפּייז זאַכן, צוליב דעם פאַקט וואָס עס זיינען ניט געווען קיין פסח'דיקע כלים, האָב איך באַשלאָסן עפּעס צו טאָן וועגן דעם. אַרום פיר שעה פאָרן פון דאָרט זיינען געווען אַ פאַרשיקטע קיעווער גרופּע, און זיי האָבן געוואָוינט אַלע אין איינעם. דאָרט איז געווען אַ רב[141] אַ שוחט[142], און אַ קיעווער גביר, אַן עסקן־ציבורי מיטן נאָמען קאָליקאָוו[143], אין אַנדערע ווערטער זיי זיינען געווען נישט'קשה'דיק אָרגאַניזירט. בין איך אַהין אַוועקגעפאָרן עפּעס צו טאָן וועגן מיין גרויסן פּראָבלעם. דער סוף איז געווען אַז איך בין דאָרט אָפּגעווען צוויי טעג, און מען האָט מיר

139) תיקנים; חרקים; מקקים.

140) משרד.

141) הר"ר ארי' לייב קפלן (קוסוביצקי) הי"ד (תרמ"ז־יוהכ"פ תש"ד) – ראה אודותו „תולדות לוי יצחק" ח"ב ע' 606 ואילך. „כפר חב"ד" גליון 345 ע' 70 ואילך.

142) הר"ר בנציון איתן (גייסינסקי) שו"ב (נפטר בסמרקנד כה ניסן תש"ט) – ראה במקומות שצויינו בהערה הקודמת.

143) ר' משה קאָליקאָוו. ראה במקומות שצויינו בהערה 141. וראה לקמן ע' 000.

געמאַכט אַן עמער פון נייע בלעך. דערנאָך האָב איך באַשטעלט אויף פסח בשר ודגים און אָנגעזאָגט מען זאָל זיי בריינגען ערב יום טוב.

ועל כולם, האָט מען מיר שוין אויף דעם וואַקזאַל געבראַכט העכער אַ קילאָ שוואַרצע ברויט וואָס איצט פאַרשטיי איך ניט ווי אַזוי מיר האָבן דאָס געגעסן. [כדאי צו באַמערקען אַז עס האָט אונז קיינמאָל ניט געשאַט, און ווען איך בין דערנאָך, זומער, געווען ניט געזונט מיט „דיזענטעריע"[144], האָב איך זיך מיט אַזעלכע ברויט אויסגעהיילט][145].

די שמחה באַ דעם באַגעגענען זיך מיט דעם אוספעק[146], און די נייע עמער פון בלעך האָט געגלאַנצט, איז אין־לשער.

דער לעבן איז זיך געגאַנגען כמנהגו.

אויף פסח האָב איך נאָך איינגעלאַדן אַן אורח. די זאַכן וואָס איך האָב געבראַכט פון דער היים זיינען נאָך געווען ריין. פון ברעטלאַך, האָט מען געמאַכט אַ מין טיש, און פאַרשפּרייט אויף דעם אַ ווייסן טישטעך. דער קאַזאַך וועלכער האָט געבראַכט די עוף מיט די פיש ערב יום טוב, האָט זיך גאָרניט געקענט אָפּדערציילן פון די רייכקייט וואָס ער האָט ביי אונז געזען [דער עוף מיט די פיש וועלכע דער קאַזאַך האָט געבראַכט, זיינען אגב פון דער היץ פון די פיר שעה פאָרן, געוואָרן סכנות צו עסן].

און אַזוי האָבן מיר זיך אין דרייען געזעצט צום סדר.

אונטער די פענצטער זיינען געשטאַנען „שקצים" וואָס האָבן פון אונז אָפּגעלאַכט, און אונז נאָכגעקרימט ווי מען גאַרלאַניט[147], ווי זיי האָבן געזאָגט, און אינווייניק אין שטוב אָבער, האָט מען מיט האַרץ געזאָגט אויפן קול – זמן חרותנו, און מועדי קדשיך בשמחה ובששון הנחלתנו. עס איז גראַדע געווען אמת אויך, וועדליק דעם פריערדיקן פסח אין תפיסה האָט דאָס געהייסן בעסער.

און אזוי האָבן מיר פאַרבראַכט ביז צוויי ביינאַכט, און דער אורח איז אַוועק צו זיך אַ היים שלאָפן, האָבנדיק צו גיין מיטן פעלד אַ וויטן וועג.

144) דיזנטרי׳. מחלה הנובעת מזיהום במערכת העיכול.
145) ראה גם לקמן ע׳ 000.
146) ההצלחה.
147) איך שאנחנו מייללים.

פינוי כפוי שבועיים לפני פסח

משהחל מועד חג הפסח להתקרב[62], התעוררו עבורנו בעיות חדשות. הבית כולו היה מלא חמץ, ולא ניתן היה לעשות דבר בנושא, שהרי כולנו גרנו בו יחד.

מאחר שבעלי־הבית היו טטארים אדוקים בדתם, פלטנו לעברם פעם מספר מלים בנושא. אולם הסתבר שנכונותם לקבל את דברינו היתה מועטת ביותר, ובעיקר העיק עליהם בזבוזו של כד מים נוסף מדי יום לנטילת ידיים. הם לא האריכו במחשבות, ובמילים קשות פקדו עלינו לפנות את החדר.

אבוי! מצבנו נעשה בלתי־נעים בעליל — ההתרוצצות ברחובות שבועיים לפני פסח לחפש מקום מגורים, ובפרט לנוכח כל החסרונות שהיו במקומות המגורים שם. אינני מתאווה כלל לחזור ולתאר את כל פרטי הדברים.

כדי לקצר, אזכיר רק בקצרה את הפתרון שמצאנו לבסוף: לא הרחק מדירתנו הקודמת התגוררה גויה, חובבת בצע גדולה, ותמורת חמישים רובל לחודש היא מסרה לרשותנו חדר עם כניסה נפרדת, דבר נדיר למדי שם, ולא זו בלבד אלא שהיתה בו רצפת עץ — דבר שהיה אף הוא יקר המציאות. לעומת זאת התברכה אשה זו בילדים פראי־אדם, והכל הזהירו אותנו שמגורים בכפיפה אחת אתם לא יהיו אפשריים.

מחוסר ברירה הסכמנו להצעה, ושבוע לפני חג הפסח העמסנו את רכושנו על עגלה, והובלנו אותה אל הדירה החדשה. עשינו זאת בחוסר ברירה, על־אף שקשה היה לי מאוד לראות את בעלי מוביל בעצמו (יחד עם גולה נוסף) את העגלה.

בעלת־הבית סיפקה לנו שתי מיטות, אך היו מלאות כל־כך במקקים, שקיננו בתוך הקרשים, עד שלא ניתן היה לנקות אותן, ומובן מאליו שהיה קשה מאוד גם לישון עליהן. למרות הכל התאמצתי בכל דרך אפשרית להשרות אווירת יום־טוב כלשהי.

62) אודות ב׳ ניסן שנה זו (ת״ש) — ראה לעיל ע׳ 000.

כדאי צו באַמערקן אַז פאַר יום־טוב איז נאָך געווען אַ בדיקת־חמץ מיט אַ ביעור־חמץ. דאָס האָט זיך „טשילי״ קיינמאָל ניט גע׳חלומ׳ט, און איך האָב דאָס אויך קיינמאָל ניט געזען.

דאָס רוב פון אונזער מעבל איז געווען די קעסטעלעך פון די פעקלעך, וואָס עס האָט זיך פאַר דער צייט אָנגעקליבן. פון דעם האָב איך געמאַכט שאַפקעס, און אין דעם חלק צימער וואָס האָט געהייסן קיך, און אויף דעם טיש, האָב איך עפּעס געמאַכט אַ מין בופעטל[148] און נאָך אַזעלכע צוגעטראַכטע בעל־הבית׳טישע זאַכן. דאָס אַלץ איז געוואָרן אַרויסגעוואָרפן אויף דער הויף, דאָס הייסט, פון יענער זייט צימער.

ערב פסח ווען איך האָב זיך געפּאָרעט צוצוגרייטן אַלעס, האָט ער עפּעס זייער איבערגעלעבט בעת דעם גאַנצן פּראָצעס. דערנאָך, אויף מאָרגן אינדערפרי ביים פאַרברענען דעם חמץ, ער האָט די גאַנצע צייט אַזויפיל געוויינט, אַז עס איז געווען שווער צו זען און צו הערן. איך האָב קיינמאָל געוויינליך, זיך ניט צוגעקוקט ווי עס טוט זיך. דאָ האָב איך עפּעס נאָר דערעהרט די פאָר ווערטער: כשם שאני מבער חמץ מביתי ומרשותי, כן תבער את כל... און מער האָב איך שוין ניט געקענט הערן אפילו איין וואָרט, אַזוי האָט ער געוויינט מיט טרערן, און געשלונגען די ווערטער.

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער ערב יום טוב, און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער יום טוב, ווי איך האָב שויך באַשריבן דעם ערשטן „סדר״. אויף מאָרגן אינדערפרי און אויך צום צווייטן סדר, איז ווייטער געווען דער אורח, וואָס האָט די אַלע אַכט טעג באַ אונז געגעסן. מיר האָבן נאַטירליך געטאָן אַלץ וואָס מען האָט געקענט אויף אַריינציען אַ רוח פון יום־טוב, און אַרויס צו טרייבן די וואָכעדיקע שטימונג. און אין דער סביבה און אונטער די אומשטענדן, איז עס גאָרניט געווען קיין גרינגע אויפגאַבע. נאָר עס האָט זיך צוביסליך איינגעגעבן. געוויינליך, אַלץ גערעדט פון דעם עבר, פון דעם הוה איז געווען גאַנץ ווייניק נחת. נאָר עס האָט זיך דאָך געוואָלט האָפן אַז דער עתיד וועט זיין אַ גוטער.

* * *

148) מזנון.

דאָרט געדאַרפט האָבן אַ גאַנצע „סטראַטעגיע״, וויסן אין וואָס פאַר אַ ריכטונג מען קען שווימען, וואו עס איז קלענער די סכנה. נאָך דעם אַלעמען, איז ער, מיין זון, אָפּגעשוואַכט געוואָרן, און האָט זיך אָן געהויבן טרינקען ביים ברעג. איך האָב אים דערזען אַ שרעקליך מידן בלייכן, די זאַכן זיינע געווען נאַס. ד״ג[14] מיר האָבן אים געבראַכט.

14) = דאַנקען ג־ט.

הוספה

עס וואָלט זיך מיר געוואָלט אַביסל פאַרצייכענען וואָס איך געדיינק: עס איז דאָ אַסך מער און גרעסערע זאַכן, נאָר די קלייניקייטן, נאָך מיין פאַרשטאַנד, ווייזן די גדלות און די הויכקייט פון דער נשמה[1].

* * *

איך געדיינק[2]: ווי צו צוויי יאָר האָט ער — דער זון שליט"א — געפרעגט די „קשיות" צום סדר. ערב יו"ט אַז ער האָט זיי געלערנט איז דאָס געווען מיט פאַרשטאַנד ווי אַ מענטש.

* * *

אין דעם 5־טן יאָר[3] בעת עס זיינען געווען אין רוסלאַנד די פּאָגראָמען, האָב איך מיט די קינדער זיך באַהאַלטן מיט נאָך פרויען מיט קינדער ביי אַן „אַפּטייקער"[4]. די קינדער האָבן, ווי אין אומרוהיקער צייט, זייער געוויינט. דער אַפּטייקער האָט מורא געהאַט אַז דער טומל זאָל אים אַרויס געבן אַז ער באַהאַלט „אידן", און דאָס איז פאַר אים געווען אַ „סכנה". מיין זון שליט"א איז דעמאָלט אַלט געווען 3 יאָר, דאָס איז געווען צו באַוואונדערן ווי ער פלעגט אַרום גיין איבערן צימער און איינשטילן אַלע קינדער. רעדן האָט מען ניט געקענט, מען זאָל ניט דערהערן די קולות, האָט ער מיט „מימיקא"[5] זיי געוויזן מיט די הענטלעך זיי זאָלן זיין שטיל, און יעדער קינד אויף אַן אַנדער אופן באַרוהיקן.

דער אַפּטייקער פלעגט אַלעמאָל אַריינגיין און זיך אָפּשטעלן קוקן

1) של כ"ק אדמו"ר.

2) סיפורי המאורעות שברשימה זו פורסמו גם ב„די אידישע היים" כסלו תשכ"ד (ע' ד ואילך) ע"י נ. בן־יוחנן (ר' ניסן גאָרדאָן), מפי הרבנית חנה ז"ל.

3) אין דעם 5־טן יאָרן: 1905. באותה שנה התגוררו עדיין הרבנית ומשפחתה בניקולייב, ובשנת תרס"ט (1909) עברו ליקטרינוסלב.

4) = רוקח. ב„די אידישע היים" שם: די רביצין געדיינקט נאָך היינט אַז דער אַפּטייק איז געווען אויף דער באָלשאַיאַ מאָרסקאַיאַ גאַס.

5) = אמנות תנועות ידיים ללא קול.

אויף זיין פירן זיך, און מיט אַ מין פאַרשטאַנד ער האָט געווירקט אויף די קליינע נפשות.

* * *

אין דעם 11'טן יאָר[6] בין איך מיט אים[1] געווען אויף אַ קור־פּלאַץ[7] אין קרים „באַלאַקלאַוואַ"[8]. דאָרט איז געווען אַ „גראָט"[9] וואָס איז אַריין אין ים. אַ שמאָלער שטראָם וואַסער וואָס איז ווי צווישן צוויי ווענט דורכגעגאַנגען, דער אָרט וואָס ער האָט זיך פאַראייניקט מיט דעם ים איז געווען געפערליך, גרויסע שווימער זיינען געווען פאָרזיכטיק.

אַמאָל בין איך געווען ביי דעם ברעג ים, ווי מיר פלעגן דאָרט פאַרברענגען די צייט. איך האָב דערהערט ווי מען רעט אַז דאָרט טרינקט זיך אַ אינגל. איך בין צוגעגאַנען אַ קוק טאָן און האָב דערזען און געהערט וואָס מען האָט מיר דערציילט:

עס איז דאָ קליינע שיפלעך „באָיאָדערקא" איז זייער נאָמען[10], אין זיי פאָרט איין מענטש מיט איין „וויאסלאָ"[11]. אין דעם פאַל איז דאָרט געשוואומען אַ אינגל און האָט זיך אָנגעהויבן טרינקען[12]. ווי איך האָב שוין אויבן געזאָגט איז דער אָרט געווען גאַנץ סכנה'דיק. ווען מיין זון האָט דאָס דערזען, איז ער צו געשוואומען צו דעם „שיפל", איז אַריין אינעווייניק, האָט צוגענומען די „וויאסלאָ" פון דעם אָפּגעשוואַכטן כמעט באַוואוסטלאָזן[13] אינגל, האָט איבער גענומען די מאַכט און אַרויס געפירט פון דעם געפערליכן אָרט, און געבראַכט צום ברעג. דער פּאַסאַזשיר איז אַרויס אַ געראַטעוועטער. אָבער ער, נאָך אַזאַ שווערער, גרויסער, וואָלט איך זאָגן, אַרבעט, אָנגעשטריינגט פיזיש און גייסטיג, ווייל מען האָט

6) אין דעם 11־טן יאָרן: 1911.

7) מקום מרפא.

8) באַלאַקלאַוואַ היתה עיר בחצי האי קרים (דרום אוקראינה). בימינו חלק מהעיר סעוואַסטאַפּאָל.

9) כעין מערה.

10) כעין קאַיאַק.

11) משוט.

12) כלומר: הסירה החלה לטבוע.

13) = חסר הכרה.